

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ

(ՆՈՒԱԳՈՂ ՎՇՏԻՑ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ՀԱՅՈՑ)

ԳՐԵՑ Է. ԱՃԵՄԵԱՆ, 1929 ԳԱՌԷԺ

Հայրիկի աստուածային դիմանկարը, նարեկի չափ խորհրդաւոր, և մտայլ և բուցավառ ինչպէս մեր պատմութիւնը, թափանցող իրականութեամբ ամէն մէկ հայի հոգեւոյն մէջ յաւերժօրէն կ'ապրի իր մասնակերպ վեհութեամբ, իր երկաթեայ հոգիով, փանիներ նկարած են այդ դարաւոր հսկան, քանիններ զայն պսակած են մեր կիզիչ արեւու շողերով, մեր թշուառութեան փշերով, սակայն անոնց անբաւական եղած են, շատ համարուող, շատ նեղ շրջանակներ մեծ դէմք մը պարփակելու համար,

Պ. Հ. Աճէմեան խորապէս զգալով այդ մեծ հայուն տնքովանդակելի և ամենաբարդ եւր, անոր կեանքին ամէն մէկ դրուագին ամէն մէկ ջայլին նուիրած է երկայն էջերու Երասմատոր ստուար հեղինակութիւն մը ահա կու գայ շատերուն, բուղբ հայերուս անհշտնքը լրացնելու, գեղեցկօրէն պատկերացնելով Հայրիկի լուսաստուերը իր ծովածաւալ կեանքին ամէն ծաղերով, Եւ երբ կը խորհիմ թէ միակ Ա. հատորը որ այժմս լոյս տեսած է 856 էջով արդէն շատ, շատ բաներ կը պատմէ, զեռ արդեօք ինչ բաներ կը մնան ըսելիք այդ երբ որ բոլորով արեւի մասին, ևս կը հիանամ ոչ Հայրիկի՝ այլ Հ. Աճէմեանի տեւտոնական մանրակրկիտ և համբերատար աքնութեան վրայ:

Հայրիկի նուիրում այս երկը կը հաւատամ թէ կոշտած է լաւագոյն յուշարձաններէն մին ըլլալու մեր ներկայ և ապագայ պատմաքննական աշխատանքներու մէջ, Հմտալից հետազոտութեամբ պատմաբանի և բանաստեղծի զոյգ հոգիները իրար խառնելով նա գրած է տեսակ մը «Շնորհալի և պարագայ իւր» Նահապետի ոսկեղէն գրիչը փոխ առնելով:

Հեղինակն ևս հայրենակից Հայրիկին, հոգիացած նոյն հոգիով, նոյն լեռներով շնչով ու կրքովով մարմնացած, դիցազնեղական շնչոյ մը դրած է ամբողջ էջերուն մէջ. մանաւանդ այն մասերուն որ կը բռնեն վասպուրականի և մասնաւորապէս մեր հազարամեայ դժբախտ և հերոս վանի նկարագրութիւնը:

Հատորի էջերը կը բացուին զարնանալի դաշտանակարի մը գեղեցիկ տեսլքով: Բաժնուած ինը հատ տասնամեակներու, մեղօրէն հանդարտօրէն հորիզոնը կ'ընդլայնի Հ. Ս. Երեմեանի քանդակելի խօսքերով: Եւ ահա կ'առաւտոնան վասպուրականի դրախտանման հովիտները, ահա վանայ լազուարթ լճակը, ահա լեռները բարկացայտ դիցազնի մը վեհութեամբ իրարու քով շարուած, սեփական քարերով բարձրացած բերդը այդ անզուպ ժայռերու վրայ կը տրի մանուշակ, ինչպէս Շամիրամի օձախօլու վարսերուն վրայ ատամնաւոր թագը:

Հուսկ խորաձորի մէջ ինկած «Յանկոյսներու» թաղը իր խորհրդապաշտ և տըխուր գեղեցկութեամբ որ սակայն փառաւոր անցեալ մը կը մատնանշէ. Թաւուտ ծառերու և գմբէթի շուքին տակ կեանք կու տայ փոքրիկ խրիմեանի:

Փապականագործի ներութեամբ իրարու քով կը բացուին մանուկի անգիտակից կեանքին դրուագները, տեղական սովորոյթներով և գրոյցներով հիւսուած, կոշնակին կը խառնուի քաղնային աղօթքը, խրիմեան կը մկրտուի, մարգարէի հոգով մաղթանքներ կը յօրինուին և վասպուրականցի վառ երեւակայութիւնը գուռալից երգեր կը յանկարծարանէ, ինճոյց, ուրբախութիւն, ահա մանուկը ծնաւ, ահա առաջնորդն իւրայեղի:

ինչպէս մի հազուագիւտ ժողովածոյ՝ Պ. Աճէմեանի գրական թանգարանը քայլ առ քայլ կը ճոխանայ, անզուպ հոանդը թռչց անհելով ընթերցողին՝ կը փոխադրէ վանքէ վանք ինչպէս պատմութենէ պատմութիւն, յուշարձանէ յուշարձան, ինչպէս փառքէ փառք, Ու կը զգաս թէ որպէս մեծ մարդ մը կերտելու ճիգը կամաց կամաց կը հրաշագործուի նախախնամու թեան և բնութեան ձեռքով:

Հեղինակը շատ ձեռնհասօրէն կը նշկարարէ այն սրբադրոժ վանքերը որոնց խորհրդապաշտ օրմերուն տակ Հայրիկն անցուցած է իր ինքնազարգացումի նուիրական վայրկիւսները, հոն ուր խորհած և լացած է ու աստուածային կայծակ խընդրած է իր հոգւոյն կրակելու և կենդանացնելու համար տանջուած ազգի մը փոշոցած աւերակները:

Թրիմեան արդէն պատանի է իր խանդին անզուպ կրկաններով ձփձփուն, լցուած անցեալ փառքերու ամենաշքեղ ցոլացումներով, վառուած Աղթամարի ոսկեղէն խաչի հրաշէկ ճառագայթներէն, իրրեւ նոր Մովսէս մը անձկանօք կ'անցնի քաղաքէ քաղաք, երկրէ երկիր իր հորալսներուն աշատր տառապանքը տեսնելու:

Այն ամէն րախտաւոր վայր որ Հայրիկի ոտքերուն հետքը կրած է, մանրամասն և հոգելից էջեր ունի Պ. Աճէմեանէն: Ընթերցողը լիպպէս կը ծանօթանայ, կը տեսնէ և կը սքանչանայ մեր գեղեցիկ բնութեան և կրողի ժողովրդին վրայ ու կը սիրէ այդ ազգը անխառն և խանդաւառալից հոգւով:

Եւ ինչ գիրք աւելի հաճելի և օգտակար է, քան այն որ կը խօսի կարօտով մնացած հայրենիքի մասին և մանաւանդ երբ սրտով ու խոր ծանօթութեամբ կը խօսի:

Բացի վասպուրականէն կրակոտ էջեր նուիրուած են նաեւ Տարօնի և Սատունի այդ արծիւներու բոյներուն, ուր կարծես Մամիկոնեանց հոգիէն մաս մը մարմնացած սեւ ժայռերու մէջ իրրեւ քարացած մրրիկներ կախուած են Աստղկան բերդի

վերեւ: Այդ բոյնին մէջ թեւեր առաւ և խրիմեան, զոյգ մը երիտասարդ արծուի թեւեր, սաւառնելու այն անսահման հեռաւորութեանց վրայ ուր բախտի դժնդակ կատակով ցրուած էին իր արեւնակիցները:

Թրիմեանի ամբողջական պատկերը յարինելու համար Պ. Աճէմեան ըլլայ գրաւոր և ըլլայ մանաւանդ բերանացի ամէն տեսակ ծանօթութիւններ և վաւերագրեր ամբարած է: Եթէ Հեղինակը վասպուրականի մէջ եղած շրջանները իրրեւ աւառ նատես խօսելով ամենէն հրապուրիչ մասերը արտադրած է, ըլլայ կովկաս ըլլայ Պոլիս և Երուսաղէմ գրեթէ նոյնքան հրապուրով պատկերացացած է, որովհետեւ այն անձը որ այդ տեղերուն մէջ կը ջըրջէր Հայրիկը, նա ինքն մարմնացումն էր կենդանի հայրենիքին, աչքերը մեր մովկանաչով լեցուն, ալիքները մեր ձիւներով բեռնաւորուած, հոգին մեր արեւով կրակուած: Ամէն աշխարհի մէջ, ամէն շրջանակի մէջ Հայրիկը նոյնն է, վառայ աննշան տրագուէն մենչեւ կ: Պոլսոյ պատրիարքի թիոքը. Երուսաղէմի աքաղաղականէն մինչեւ Լուսաւորչի թիոքաւ, կալը. նոյն պարզ, նոյն գրեթէ գեղջուկ եւ նոյն ժողովրդական անձը, ատեցող կեղծուպատիր դիւանագիտական դիմակներուն, բնկերութեան բռնակալ պահանջներուն:

Նա չէր ուզեր կենցաղավարութեան քռամահաճոյքներուն ստրուկ ըլլալ, և ոչ պատրիարքական թիոքին վրայ կատակախաղ դերասան մը, Եւ եթէ եղան հզօրիմ անձեր որ զայն չըմբռնեցին, քարոզեցին, հաւածեցին, սակայն Հայրիկի ճակատը այնքան բարձր էր որ ոչ մէկ մոայլ կը հասնէր ինչպէս Մամիսի գագաթը ոչ մէկ ամպ կը պատէ: Կեանքի առվորական պայտ մաններուն զանցառութեան մէջ հանճարները միայն գիտեն մեծ մարդ ըլլալ: Հայրիկի կեանքը հարազատ պատկերն եղաւ անպահճոյն մեծութեան: Դարձեալ նոյն անձն էր մետաքսայ վեղարին տակ երբ Սիոնի բարձունքէն Արարատի բարձունքը կը քաշուէր հայ ժողովուրդը առաջնոր-

գելու. վասպուրականցի բնական մարդը անսահման հայրենասէր է ժողովրդասէր, հայաստանցի պարզ քահանան որ միայն նարեկ կարուցած էր:

Հայրիկի մասին շատ ու շատ երկեր և գրքեր կարդացած էի, սակայն Հայրիկ իր բնականութեան մէջ այնքան իրական չէր ներկայացուած քան հոս, անոնք տեսակ մը արուեստական շպարուած են, մէջն առնելով և թորգոմ Սրբազանի երկը, իրենց խօսքերու և պատկերներու տակ և աւելի իրենք խօսած են քան Հայրիկ, իրենք ուզած են պարզել այն հոգեկան խոցութիւնը որ բացի Հայրիկէն ոչ ոք կարող է ըմբռնել ինքզինքը:

Պ. Աճէմեանի «Հայոց Հայրիկը» նման է կարծես մի պատրաստուող խուլ որոտ-մունքի. Հայրիկի կեանքը օրէ օր կը թան-ժրանայ կը լեցուի իր հոգին Հայոց ար-ցունքներով, հայոց անհամար ցաւերով, իր կենդանի ողբերգութեան վսեմ ու տխուր ֆինալէն ընկու, անջնջելի և ազդու Պեր-լինի շնական կեղծ խաղաղարարներէն ըս-կըսեալ մինչև Ռոմանոֆներու կաւէ ոտ-քերով գահը սարսուղանու. Դա Հայրիկի արցունքն էր և անէծքը:

Գրքի վերջին մասերուն մէջ այն տեղ որ Ռուսական արիւնոտ թաթը հայու-թեան վրայ կը ծանրանար. հիանալիօրէն նկարուած է Հայրիկի յեղափոխականի մը անձնուէր և անընկճելի տիպարը, նա մար-մնացնելով մեր աննկուն հոգին փոքրիկ հսկայի մը նման ծառացաւ մեր արդա-րութիւններն ու իրաւունքներն բռնաբա-րող սպիտակ աւղին դէմ որքան վսեմ, որքան յուզիչ են այդ ալեւորի ամենա-չքեղ պայքարները: Մեր պատմութեան մէջ կարեւի է ըսել թէ միակ զէպքն է որ ժողովուրդն ամբողջովին կը ծառանար

իր գոյութիւնը ցնցող փոթորիկին դէմ, դա անշուշտ Հայրիկի հմայքն էր, Հայրիկի մոգական զօրակոչը:

Ընդարձակ վարքը կը վերջանայ այս յաղթանակէն վերջ, Հայրիկի կեանքին տուած գոհութեամբ լի հրաժեշտով. անոր վերջին ժամերը հանդարտ և անխռով, սովորական սրամտութիւնը շրթներուն կանթեղի մը պէս մարիլը և մշտափայլ ծագիլը հայ անմահութեան երկնքին վրայ:

Այն գուրգուրալից և տաք տողերը որ Հայկ Աճէմեան նուիրած է բոլոր երկին և մանաւանդ Հայրիկի վերջին ժամերուն ես յուզումով կարդացի և սարսուցի, ինչպէս թէ հսկայ մայրի մը խնայք կեն-դանի աչքերուս առջեւ:

Շնորհաւորելի և զնահատելի երիտա-սարդ հեղինակը իր հոյակապ աշխատան-քին համար իր ընդգրկած հաճելի և տաք ոճին համար Ստէպ ստէպ Հայրիկի սրա-մտութիւններով համեմած էջերը. ժողո-վրդական զորոյններով, սովորոյթներով, բանաստեղծութիւններով, երգերով, և բազմազունեան կեանքով այնքան ճոխա-ցուցած է տմբողջ երկը որ կարծես արեւ-ւելեան նկարիչի մը երանգապնակն ըլլայ: Վենետիկեան շքեղ սուպերութեամբ պատ-կերներով ընազդէն զուրս կենդանացու-ցած է Հայրիկի գեղեցկագոյն վայրկեան-ները. աւաղ որ այսպիսի գործ մը լա-ւագոյն թղթի և սուպերութեան արժանի էր:

Այն որ կը տիրէ իր հայրենիքն աւ անոր կենդանի մարմնացումը Հայրիկը անհրա-ժեշտ է որ այս երկը իր գրասեղանին վրայ գտնուի ինչպէս գեղանկար համալ-նապատկեր մը Հայաստանի:

Հ. Վ. ՅՈՂԱՆԵՍՅԱՆ